

Σαράντης Θανόπουλος¹

Η σαγήνη και η προσέγγιση του αντικειμένου

Συνέντευξη στην Αριστέα Σκούλικα και τον Αθανάσιο Αλεξανδρίδη

Α.Σ.: Ευχαριστούμε πολύ που δέχτηκες να συζητήσουμε για την σαγήνη και την «έξοδο» του αρχαϊκού Εγώ προς το αντικείμενο. Ας ξεκινήσουμε από το ζήτημα της σύνδεσης της ικανοποίησης με την ευχαρίστηση. Υποστήριξες ότι δεν υπάρχει στο βρέφος ικανοποίηση αν αυτή δεν συνδυασθεί με ευχαρίστηση και ότι μόνο έτσι μπορεί να καταλάβει τον εαυτό του και να επιτύχει την ψυχοσωματική του ενοποίηση. Μπορείς να μας πεις περισσότερα για αυτά;

Σ. Θ.: Θα πω ξεκινώντας ότι στο προβληματισμό μας σημασία δεν έχει τόσο αυτό που παρατηρούμε στο παιδί ως εξωτερικοί παρατηρητές όσο εκείνο που προσπαθούμε να φανταστούμε το εσωτερικό του. Αν τα πράγματα πάνε καλά στην πρώτη φάση της ζωής και πριν ακόμη αναπτυχθεί στο παιδί η συναίσθηση της πραγματικότητας -για την επίτευξη της οποίας χρειάζεται, όπως είναι γνωστό, να υπάρξουν ματαιώσεις των επιθυμιών, πράγμα που ισοδυναμεί με σχετική απομάκρυνση της μητέρας- πριν λοιπόν εγκαθιδρυθεί η αρχή της πραγματικότητας, το παιδί λειτουργεί στη βάση της αρχής της ευχαρίστησης και της παντοδυναμίας. Στο θέμα αυτό Winnicott και Φρόυντ συμφωνούν. Ένα ζήτημα κατά την φάση αυτή είναι η υπερενασχόληση της μητέρας με τις φυσικές ανάγκες του παιδιού. Είναι φυσικά θεμιτό να ικανοποιηθούν πρώτα οι βιολογικές και μετά οι άλλες ανάγκες, όμως χρειάζεται να γίνει σαφές ότι το παιδί δεν τρώει για να διατηρηθεί στη ζωή αλλά για δύο πολύ συγκεκριμένους λόγους: να

¹ Διδάσκων αναλυτής της Ιταλικής Ψυχαναλυτικής Εταιρείας, μέλος της IPA. Διαμένει και εργάζεται στην Νάπολη.

καταπαύσει το αίσθημα της πείνας και να έχει απόλαυση. Με τη λογική αυτή αν ένα βρέφος που έχει κορέσει την πείνα του δεν έχει βιώσει με το φαγητό αισθησιακή απόλαυση, αισθάνεται ότι έχει εξαπατηθεί. Αυτό υποστηρίζει ο Winnicott και πιστεύω ότι έχει δίκιο.

Μια περίπτωση υπερενασχόλησης με το υλικό μέρος της φροντίδας του βρέφους είναι εκείνη της μητέρας που περιγράφει η Aulagnier, η οποία προσέχει να τρώει το παιδί καλά, να είναι καλά, να μην έχει πυρετό, να αναπτύσσεται σωστά, αντιμετωπίζει δηλαδή το παιδί αυτό γενικότερα ως βιολογική και όχι ως βιο-ψυχική οντότητα. Η κλινική εμπειρία δείχνει ότι το αποτέλεσμα λογικών αυτού του τύπου είναι ότι τα παιδιά αυτά, μολονότι έχουν φροντιστεί άψογα από υλική άποψη, δεν κατορθώνουν εν τέλει να έχουν μια σωστή αισθησιακή σχέση με τη ζωή και για τον λόγο αυτό δεν την αγαπούν. Θα πω κάτι που άκουσα σε μια συζήτηση με τον Ανδρέα Γιαννακούλα και το οποίο με είχε σημαδέψει πριν από αρκετά χρόνια, ότι η συμβολή της ματαίωσης είναι σημαντική για να μπορείς να έχεις μια ρεαλιστική σχέση με τη ζωή, αλλά στην πραγματικότητα εκείνο που σε κάνει να αγαπήσεις τη ζωή είναι η απόλαυση. Αν το παιδί δεν έχει κάποια μορφή αισθησιακής σχέσης με τη μητέρα, δεν αισθάνεται πραγματικά ζωντανό.

Α. Σ.: Εδώ έχω μια ερώτηση. Στα ελληνικά οι έννοιες του αισθησιασμού και κάπως λιγότερο της απόλαυσης δεν σημαίνουν απλά ευχαρίστηση αλλά έχουν και μια απόχρωση που αναφέρεται στην σεξουαλικότητα με τρόπο άμεσο. Θα πρότεινα να τις αντικαταστήσουμε λοιπόν με τη λέξη ευχαρίστηση διότι κατά τη γνώμη μου περι αυτού πρόκειται και στη λογική του Φρόντ.

Σ. Θ.: Σχετικά με το θέμα της ορολογίας που θέτεις προτιμώ τις λέξεις που χρησιμοποίησα, δηλαδή την απόλαυση και τον αισθησιασμό, διότι στο παιδί το πρωτοσεξουαλικό έχει καθοριστική σημασία απο την πρώτη στιγμή²

² Η έννοια του αισθησιασμού χρησιμοποιείται από τον Roussillon (1999) ή τους Botella (2001) μεταξύ άλλων, για να περιγράψει μια πρωτόγονη και όχι φυσιολογική έκφανση της σεξουαλικότητας, η οποία έχει σχέση με μια δυσλειτουργία του πρωτογενούς αυτοερωτισμού.

Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι ορισμένες ρυθμικές και επαναλαμβανόμενες κινήσεις στο βρέφος που προσπαθεί να νανουριστεί ή να ηρεμήσει, οι οποίες είναι ιδιαίτερες, με την

Α.Σ.: Η απουσία της ευχαρίστησης στη σχέση μητέρας/παιδιού μπορεί να συνδέεται με την κατάθλιψη της μητέρας.

Σ.Θ.: Η κατάθλιψη της μητέρας είναι μεγάλο θέμα το οποίο δεν μπορούμε να εξετάσουμε εδώ. Η ευρύτητά του έχει να κάνει εκτός των άλλων και με το ότι σχετίζεται με την διαγενεαλογική μετάδοση. Μας πηγαίνει πολύ μακριά. Αυτό που κατ'αρχήν μπορούμε να πούμε είναι ότι η κατάθλιψη της μητέρας δεν είναι υποχρεωτικά εμφανής. Την «νεκρή μητέρα» την βλέπω πάντοτε σε συνδυασμό με αυτό που λέει ο Winnicott. Γνωρίζουμε όλοι πολύ καλά αυτό που υποστηρίζει ο Green, αλλά εμένα μου έκανε εντύπωση η σκέψη του Winnicott, ο οποίος μιλά για μια μητέρα το κεντρικό αντικείμενο της οποίας είναι «νεκρό». Είναι μια μητέρα η οποία στη συγκεκριμένη φάση της ζωής της βιώνει μια καταθλιπτική κατάσταση. Το κεντρικό αντικείμενο για το οποίο μιλάμε μπορεί να εκπροσωπείται στην εξωτερική πραγματικότητα από ένα μεγαλύτερο παιδί, έναν άλλο συγγενή, τη μητέρα της, μια αξία. Όταν λοιπόν η μητέρα είναι πληγωμένη ως προς το στοιχείο που εκπροσωπεί το κεντρικό αντικείμενό της ή όταν το κεντρικό αντικείμενο δεν είναι μέσα της σταθερό αλλά εύθραυστο, είναι λογικό να βλέπει η μητέρα αυτή και το εξωτερικό αντικείμενο κατεστραμένο ή εύθραυστο.

Λέει λοιπόν ο Winnicott ότι το παιδί είναι ζωντανό αλλά η μητέρα το θεωρεί νεκρό, επειδή το κεντρικό αντικείμενό της είναι νεκρό. Επειδή λοιπόν η μητέρα αντιμετωπίζει το παιδί σαν νεκρό αντικείμενο, εκείνο πρέπει να κάνει τα πάντα για να της αποδείξει ότι είναι ζωντανό. Πηγαίνω τώρα πέρα από τον Winnicott και λέω ότι, η μητέρα δεν ζητά

έννοια ότι δίνουν πολύ γρήγορα την εντύπωση μη φυσιολογικού επειδή χαρακτηρίζονται από μια απουσία ιχνών του αντικειμένου. Ο φυσιολογικός αυτοερωτισμός, όπως είναι συνήθως το πιπίλισμα του δακτύλου ή ένα αυτοαναούρισμα ή οτιδήποτε άλλο επινοείται από το βρέφος για να υποκαταστήσει το αντικείμενο που απουσιάζει, περιλαμβάνει υποχρεωτικά τον προπομπό του αντικειμένου. Η απουσία ιχνών του αντικειμένου δημιουργεί έναν παθολογικό αυτοερωτισμό, με την έννοια ότι δεν μπορεί να διαδραματίσει τον ρόλο που κανονικά αναλαμβάνει ο αυτοερωτισμός στη συγκρότηση του Εγώ και του λιβιδινοποιημένου /συμβολοποιημένου σώματος. Ο παθολογικός αυτός αυτοερωτισμός στοχεύει αποκλειστικά στην εκφόρτιση των εντάσεων. Η αρχή της ευχαρίστησης που τον ρυθμίζει δεν είναι εξάλλου εκείνη που επικαλείται ο Φρόυντ. Είναι για το λόγο αυτό που έκρινα θεμιτό να χρησιμοποιήσω την έννοια του αισθησιασμού (Εκ των υστέρων, 1993) για να περιγράψω τέτοιες ψυχοσωματικές παραγωγές σε αυτιστικούς ασθενείς. Α.Σ.

από το παιδί να αποδείξει μόνο ότι είναι ζωντανό, αλλά του ζητά επιπλέον να ζωντανέψει και το δικό της νεκρό αντικείμενο.

Τη νεκρή μητέρα θα την έβλεπα λοιπόν με αυτή την έννοια και είναι αυτό που θέτει το ζήτημα της διαγενεαλογικής μετάδοσης, ένα όντως πολύ σημαντικό ζήτημα. Αλλά, ας προσπαθήσουμε, όσο κι αν αυτό είναι σχηματικό, να καταλάβουμε τι είδους μητέρα είναι αυτή η οποία δεν βοηθά το παιδί της να ενώσει σωστά την ψυχή και το σώμα του, να οργανώσει την ικανότητα αναπαράστασης του εαυτού του και της ζωής, ούτως ώστε η αναπαράσταση της ζωής να είναι μέσω του συναισθήματος σε συνέχεια με τη σωματική εμπειρία. Έχω σχηματίσει την ιδέα ότι το στοιχείο της μητέρας που εμποδίζει το παιδί να δώσει συνέχεια στην ψυχοσωματική έκφραση του είναι ότι η μητέρα, ακόμη κι όταν το αντικείμενο της δεν είναι νεκρό, ακόμη κι αν δεν βρίσκεται σε αυτή την άσχημη κατάσταση απογοήτευσης ως προς το παιδί, ακόμη κι όταν δεν είναι κλινικά καταθλιπτική -πολλές φορές μάλιστα δεν είναι καθόλου- έχει μέσα της κατά την προσωπική μου άποψη κάτι, το οποίο χρειάζεται περαιτέρω διερεύνηση επειδή είναι διαφορετικό από την κατάθλιψη. Αυτό το κάτι θα το ονόμαζα ψυχική αδράνεια. Είναι μια κατάσταση που μελετώ τελευταία εντατικά. Πρόκειται λοιπόν για μια μητέρα η οποία καταφέρνει να δώσει σταθερότητα και ισορροπία στη ζωή της, καθιστώντας την ψυχική της δομή όσο περισσότερο σταθερή και αδρανής μπορεί. Απορρίπτει την κίνηση και δεν εμπλέκεται. Λειτουργεί σε ένα επίπεδο όπου όσο περισσότερο αποφεύγει την εμπλοκή τόσο περισσότερο είναι σίγουρη για την ζωή της. Είναι το είδος της μητέρας που βλέπουμε να αποτραβιέται από τις ζωντανές σχέσεις.

Α.Σ.: Να μιλήσουμε και για το παιδί; Σε τι αντιστοιχεί όλο αυτό στο εσωτερικό του παιδιού;

Σ.Θ.: Υπό μια έννοια το παιδί δεν έχει πρόβλημα. Το πρόβλημα το δημιουργεί η μητέρα και είναι για τον λόγο αυτό που εστιάζω σε αυτήν. Φυσικά τη μητέρα δεν την βλέπω ποτέ έξω από τη σχέση του ζευγαριού. Γιατί μια μητέρα είναι έτσι, μόνο στο βαθμό που η σχέση με τον σύζυγό της της υπαγορεύει ή την ωθεί να είναι έτσι. Ο ρόλος του πατέρα είναι λοιπόν πολύ σημαντικός, αλλά τον αφήνουμε προς το παρόν εκτός συλλογισμού για λόγους ευκολίας. Το ίδιο το παιδί έχει λοιπόν εξ αρχής την φυσική ροπή να εμπλέκεται στη σχέση και αν είναι υγιές εμπλέκεται και συμμετέχει αυθόρμητα. Δεν έχει πρόβλημα, είναι ζωντανό

Α.Α.: Είναι προγραμματισμένο να συμμετέχει στη σχέση το βρέφος, έχει όλο τον αυτοματισμό έτοιμο.

Σ.Θ.: Είναι η ζωή που το οδηγεί. Όσο πιο βαθιά πάει στη σχέση, τόσο πιο ζωντανό αισθάνεται.

Α.Σ.: Όμως τι γίνεται όταν το παιδί ματαιώνεται;

Α.Α.: Ματαιώνεται σε ένα τόσο πρωταρχικό στάδιο;

Α.Σ.: Ναι. Ματαιώνεται στην περίπτωση, για παράδειγμα, μιας πρώιμης και άκαιρης καταστροφής του αισθήματος παντοδυναμίας. Ξαφνικά βρίσκεται εκτεθειμένο.

Σ.Θ.: Ναι το παιδί ματαιώνεται. Όμως ας δεχθούμε προς το παρόν ότι όλα πάνε καλά. Δεν υπάρχει το πρόβλημα της καταστροφής της παντοδυναμικής σχέσης με τη ζωή. Το ζήτημά μας σε αυτή την φάση είναι με ποιο τρόπο δημιουργείται και πώς επάγεται το ψυχο-σώμα.

Α.Α.: Είναι ορθότερο να λέγεται ψυχοσώμα.

Σ.Θ.: Το ψυχοσώμα λοιπόν είναι μια πολύ σημαντική έννοια. Αναφέρεται στις απαρχές, σε μια εποχή όπου δεν υπάρχει διαφορά ανάμεσα στην ψυχή και το σώμα όπως αργότερα, όπως την εποχή δηλαδή όπου το υποκείμενο είναι σε θέση να αναπαραστήσει το σώμα του με τη σκέψη. Την εποχή εκείνη υπάρχει διαφοροποίηση, ενώ στην αρχή δεν υπήρχε. Παρατηρείται μια διαφορά μεταξύ ώριμου και ανώριμου ψυχισμού.

Α.Α. Στον ώριμο ψυχισμό υπάρχει μια διαστρωμάτωση.

Σ.Θ.: Ναι πρόκειται ακριβώς για μια διαστρωμάτωση, καθώς πλάι σε πιο ώριμες λειτουργίες υπάρχει πάντοτε το ψυχοσώμα, το οποίο είναι η πρώτη μας ύλη. Θεωρώ ότι στην ψυχανάλυση εργαζόμαστε με το ψυχοσώμα. Επαναλαμβάνω ότι το καθεστώς του ψυχοσώματος διακρίνεται με σαφήνεια από την κατάσταση όπου η ψυχή είναι σε θέση να αναπαραστήσει το σώμα ή να το χρησιμοποιήσει για να εκφραστεί. Η δυνατότητα αυτή δεν υπάρχει στην αρχή. Επίσης, ας αναφερθεί εδώ ότι

ένας ώριμος ψυχισμός μπορεί σε ορισμένες στιγμές, κατά την επικοινωνία του με τους άλλους, να αυτονομείται από το σώμα.

A.A.: Ή νομίζουμε ότι συμβαίνει αυτό.

Σ.Θ.: Δεν είναι αδύνατον να υπάρχει κάποιες στιγμές αυτονομία της ψυχής από το σώμα.

A.Σ.: Είναι όμως δυνατόν να εννοηθεί ο ψυχισμός χωρίς το σώμα; Μπορούμε να τον εννοήσουμε χωρίς την ενόρμηση; Είναι μια συζήτηση αυτή που επανέρχεται.

Σ.Θ.: Ναι, αλλά όπως είπα δεν είναι αδύνατον να υπάρξει η σχετική αυτή αυτονομία του ψυχικού στοιχείου από το σώμα. Δεν πρέπει όμως να ξεχνάμε ότι πρόκειται για μια αυτονομία γνωστική. Το ψυχόσωμα όμως δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί γνωστικά ως ενιαία ενότητα, δεν έχουμε αυτή τη δυνατότητα.

A.A.: Όχι.

Σ.Θ. : Όλα αυτά είναι πολύ ενδιαφέροντα αλλά ας επιστρέψουμε στο παιδί. Ο Winnicott λέει ότι όταν το παιδί λειτουργεί στην αρχή με το ψυχόσωμα και αγνοεί την ύπαρξη της μητέρας, είναι απλά ζωντανό και κινείται προς ό,τι το συγκινεί και εστιάζει την εμπειρία του. Με την λογική αυτή θεωρώ ότι το θεωρητικό μοντέλο του Φρόυντ που δίνει προτεραιότητα στο στοιχείο της ψυχικής σταθερότητας δεν μας βοηθά να καταλάβουμε με ποιο τρόπο το παιδί πάει προς την ζωή, προς τον αισθησιασμό, προς το σημείο όπου βρίσκεται το σώμα της μητέρας. Ας σημειωθεί ότι στην φάση αυτή το παιδί αγνοεί ότι αυτό είναι το σώμα της μητέρας. Ως προς αυτό συμφωνώ με τον Green ο οποίος, σε αντίθεση με τον Stern, λέει ότι ακόμη κι αν υποθέσουμε ότι το παιδί αντιλαμβάνεται κατά κάποιο τρόπο ότι το σώμα της μητέρας είναι διαφορετικό από το δικό του, στην πραγματικότητα την διαφορά αυτή δεν μπορεί να την συλλάβει και αυτό είναι πολύ σημαντικό.

A.Σ.: Ναι φυσικά είναι πολύ σημαντικό.

Σ.Θ.: Μπορεί λοιπόν το παιδί να αγνοεί το σώμα της μητέρας ως κάτι διαφορετικό, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι δεν κινείται κοντά στο σώμα αυτό για να το προσεγγίσει. Επειδή λοιπόν είναι δύσκολο ή και αδιανόητο να διαχωρίσουμε το νου από το σώμα, θεωρούμε ότι το παιδί

αναπαριστάνει όχι μόνο με το νου αλλά και με την κίνηση. Για το λόγο αυτό δεν μπορούμε να θεωρήσουμε ότι η επιθυμία διατηρεί έμμεση σχέση με το σώμα, εκκινώντας στην υποθετική αυτή περίπτωση από την ενόρμηση ή τη διέγερση. Πρέπει αναγκαστικά να δώσουμε στην επιθυμία μια πιο συγκεκριμένη σωματική έκφραση, που είναι η κίνηση και η απόλαυση. Με τη σκέψη αυτή πηγαίνω πέρα από τον Φρόυντ. Το παιδί διακινείται από κάτι στο σώμα του, ένα κάτι το οποίο κινεί ταυτοχρόνως και την ψυχή και το σώμα. Αυτό είναι το ψυχόσωμα. Κάτι δηλαδή που το βλέπεις στο σώμα, αλλά υπάρχει και στην ψυχή. Με τον τρόπο αυτό ψυχή και σώμα ενώνονται και είναι η επιθυμία που στην πραγματικότητα τα ενώνει, για να δημιουργηθεί το ψυχόσωμα.

Α.Α: Μου φαίνεται ενδιαφέρον το ότι τοποθετείς την επιθυμία στον χώρο του ψυχικού και επίσης την τοποθετείς σαν μια αναγκαιότητα για να διατηρηθεί η ισορροπία του υποκειμένου. Είναι δηλαδή η επιθυμία κίνηση οργανωτική. Δεν είναι κάτι που στοχεύει σε μια πράξη αλλά αυτή η πράξη αντανακλά επί του συνόλου και οργανώνει αυτόν τον αρχόμενο ψυχισμό, αυτή την αρχόμενη ψυχοσωματική ενότητα.

Σ.Θ. : Ναι, αλλά όπως είπα ήδη, δεν μπορώ να θεωρήσω ότι η επιθυμία υπάρχει μόνο στον ψυχικό χώρο. Πρέπει να υπάρχει και ως ψυχοσωματική δομή. Πριν ακόμη συμβεί ο αποχωρισμός από τη μητέρα, η επιθυμία έχει έναν χαρακτήρα, όπως είδαμε, σωματικής κίνησης. Η σωματική κίνηση του παιδιού είναι πολύ συγκεκριμένη. Το παιδί δεν είναι στατικό ως προς τη μητέρα, αντίθετα όπως είδαμε κινείται συνεχώς. Παρότι δεν έχει τη δυνατότητα να οργανώσει με διανοητικό τρόπο την κίνηση αυτή προς τη μητέρα, τελικώς τα καταφέρνει. Ας μην ξεχνάμε ότι παιδί και μητέρα βρίσκει ο ένας τον άλλο ενστικτωδώς. Όταν λειτουργούν τα πράγματα καλά αυτοί οι δύο βρίσκονται με κλειστά μάτια σχεδόν. Μπορούμε να πούμε ότι το παιδί έχει εν τέλει μια πολύ δημιουργική συμμετοχή σε αυτό. Το κεντρικό σημείο της υποκειμενικότητας είναι στην πραγματικότητα αυτή η δημιουργικότητα και όχι η γενετική μας κληρονομιά. Είναι η δημιουργική αυτή σχέση με τη μητέρα στην αρχή της ζωής, η οποία είναι ανεπανάληπτη. Όλη η δημιουργικότητα μας ξεκινά από εκεί. Αυτή είναι η προσωπική μου άποψη.

Το παιδί έχει λοιπόν σε αυτή την πρώτη φάση της ζωής μια δημιουργική σχέση με τη μητέρα, η οποία είναι σημαντική για το ίδιο, ενώ

ταυτοχρόνως την αγνοεί ως ξεχωριστό αντικείμενο. Φθάνει όμως κάποτε η στιγμή όπου η σχέση αυτή πρέπει να διακοπεί. Αυτό που συμβαίνει είναι ότι διακόπτεται ξαφνικά. Ποτέ η μητέρα δεν απομακρύνεται σταδιακά. Η διαφορά ανάμεσα στην κατάσταση συγχώνευσης και σε εκείνη όπου υπάρχει διαχωρισμός είναι τόσο ριζική, που το παιδί δεν μπορεί να μην συλλάβει μια τέτοια τεράστια διαφοροποίηση. Η μεταβολή αυτή από τη συγχώνευση στον διαχωρισμό σημαίνει ότι η μητέρα έχει αρχίσει να ζει τη ζωή της και δεν είναι πια τόσο σταθερή, τόσο απόλυτα αφοσιωμένη στο παιδί όσο ήταν πριν.

Α.Σ.: Όμως αυτό δεν είναι ξαφνικό.

Σ.Θ.: Ναι αλλά το παιδί το βιώνει σαν να είναι πολύ ξαφνικό. Το παιδί είναι ανέτοιμο. Είναι σε κάθε περίπτωση ανέτοιμο όσο κι αν έχει προετοιμαστεί.

Α.Α.: Εννοείς τις κινήσεις χωρισμού που συμπεριλαμβάνουν και μια υποκειμενοποίηση.

Σ.Θ.: Ναι. Όσο λοιπόν κι αν είναι προετοιμασμένο το παιδί, αυτό βιώνεται ως αιφνιδιασμός, επειδή η νέα κατάσταση είναι πολύ διαφορετική όπως είπαμε από την προηγούμενη. Όμως, το παιδί κάνει και το ίδιο κινήσεις και αισθάνεται και αυτό την ανάγκη να διαφοροποιηθεί. Στο σημείο αυτό ανακαλώ κάτι σημαντικό που λέει ο Winnicott. Λέει ότι ο μεγαλύτερος βιασμός δεν είναι η αιμομιξία. Ως μεγαλύτερος ακόμη βιασμός θεωρείται η κατάσταση εκείνη, κατά την οποία η μητέρα εξακολουθεί να λειτουργεί στην βάση της πρωταρχικής μητρικής ενασχόλησης και να ερμηνεύει το παιδί όπως στην πρώτη συγχωνευτική φάση, κατά την οποία «έβρισκε το παιδί με κλειστά μάτια». Είναι μια κατάσταση κατά την οποία η μητέρα δεν αποδέχεται, όπως αναφέρει η Aulagnier, την αρχόμενη αυτονομία και τον διαχωρισμό του βρέφους από την ίδια. Αξίζει να αναφερθεί ότι με το κλάμμα και με ό,τι άλλο κάνει το παιδί είναι σαν να λέει στη μητέρα «δεν είμαι όπως ήμουν παλιά, είμαι διαφορετικός», όμως εκείνη λειτουργεί σαν να μην το ακούει.

Α.Σ.: Όταν συμβαίνει κάτι τέτοιο υπάρχει συνήθως πρόβλημα και ωρύτερα στη σχέση μητέρας/παιδιού. Στην κλινική παρατηρούμε καταστάσεις όπου η μητέρα και το παιδί εγκαθιστούν σχέσεις πολύ μεγάλης εγγύτητας, παθολογικής μπορούμε να πούμε εγγύτητας, από την

αρχή. Παράδειγμα, η μητέρα η οποία δανείζει το σώμα της στο παιδί σαν να ήταν πιπίλα. Ενώ η φυσιολογική διεργασία του διαχωρισμού του μωρού από τη μητέρα ξεκινά από την αρχή, από τη γέννηση, στην συγκεκριμένη περίπτωση αυτό δεν γίνεται ή γίνεται πλημμελώς.

Σ.Θ.: Ναι έχεις δίκιο. Αλλά θα μετατοπίσω λίγο το κέντρο βάρους της συζήτησης. Αυτό που ήθελα να δείξω είναι ότι εμείς βλέπουμε συνήθως το πρόβλημα σαν να είναι πρόβλημα του παιδιού, από το οποίο αρχίζει η μητέρα ξαφνικά να αποσπάται. Όμως η δυσκολία αυτή εκφράζει και μια δυσχέρεια της μητέρας να αποσπασθεί. Μια μητέρα που δεν μπορεί να το κάνει αυτό κατά βάθος δεν αποδέχεται την αυτονομία του παιδιού και έχει από την πρώτη στιγμή πρόβλημα με αυτό.

Α.Σ.: Δεν αποδέχεται τη διαφοροποίηση του.

Σ.Θ. Ναι την διαφοροποίηση. Υπάρχει μια διαφορά που καθορίζει το πεπρωμένο του παιδιού, αν θα είναι ψυχωτικό ή όχι. Ας ξεκινήσουμε να σκεπτόμαστε από αυτή την πρώτη φάση συγχώνευσης των εμπειριών. Όσο η εμπειρία είναι συγχωνευτική η μητέρα είναι σε θέση να έχει κάποια σχέση με το παιδί. Το πρόβλημά της αρχίζει όταν πρέπει να το αποχωρισθεί. Όχι ότι πριν λειτουργούσε εντελώς καλά, αλλά είχε, παρόλα αυτά, κάποια επαφή μαζί του. Υπάρχει και η περίπτωση να μην υφίσταται εξαρχής καμία επαφή με το παιδί, επειδή το πλαίσιο της σχέσης έχει καταστραφεί. Στην περίπτωση αυτή η κατάσταση είναι δραματική και η ψύχωση εμφανίζεται ως πολύ σοβαρή πιθανότητα για το παιδί. Ο Winnicott περιγράφει μητέρες, οι οποίες όσο υπάρχει η συγχωνευτική σχέση κατορθώνουν να λειτουργούν κάπως, πάντα όμως υπερεκτιμώντας την ασφάλεια και τη σιγουριά και αρνούμενες τον συγκλονισμό. Αυτό τις κάνει να αμύνονται και να δείχνουν συνεχώς τα όρια τους. Είναι σημαντικό λοιπόν να διαχωρίσουμε την ψυχωτική κατάσταση από την κατάσταση βιασμού της επιθυμίας του παιδιού, με την έννοια που αναφέραμε.

Είναι εξάλλου εξίσου σημαντικός, όχι μόνο ο τρόπος με τον οποίο το παιδί θα αντιμετωπίσει την απομάκρυνση της μητέρας, αλλά ο τρόπος με τον οποίο θα γίνει η απομάκρυνση αυτή όταν θα είναι το ίδιο το παιδί

έτοιμο, όταν είναι δηλαδή εκείνο που εκδηλώνει προς τη μητέρα την επιθυμία να απομακρυνθεί από κοντά του, να πάρει μια απόσταση από αυτό και να το κατανοήσει. Όλη η ουσία του θέματος βρίσκεται εκεί και το πρόβλημα προκύπτει όταν η μητέρα δεν μπορεί να αποδεχθεί την επιθυμία του παιδιού να είναι διαφορετικό από αυτήν, όταν εμφανίζεται κλειστή και λέει «συνεχίζω όπως πριν». Αυτό που συνεχίζει είναι μια σχέση έντονη αλλά επιφανειακή.

Οι επιφανειακές σχέσεις μπορεί πράγματι να είναι έντονες, επειδή δημιουργούν αισθήματα ασφάλειας, εγγύτητας και πολλές φορές ικανοποίησης, αλλά όλα αυτά είναι πρόσκαιρα. Είναι για τον λόγο αυτό που τα ονομάζω παρηγορητικά, σε αντίθεση με τα άλλα, τα βαθύτερα συναισθήματα και πιο αυθεντικά, τα οποία όμως ενδέχεται να οδηγήσουν σε τροχιές αποσταθεροποίησης. Οι ψυχοθεραπευτές προσπαθούν μερικές φορές να αποφύγουν την αποσταθεροποίηση. Η αποφυγή όμως αυτή δεν είναι πραγματικά το ζητούμενο, καθώς αυτό που θα ονομάζαμε βέλτιστη αποσταθεροποίηση δημιουργεί στην πραγματικότητα μια δυναμική κίνηση ζωής. Είναι χρήσιμο να μπορούμε να ζούμε την αποσταθεροποίηση, εντός ορισμένων ορίων φυσικά.

Α.Σ.: Υπό μια έννοια μόνο έτσι μπορεί κανείς να προχωρήσει.

Σ.Θ.: Ναι, επειδή αυτό αφορά, στην πραγματικότητα, την επιθυμία προς τον άλλο. Η επιθυμία αυτή γεννιέται στην αποσταθεροποίηση. Όμως, ας πάρουμε και πάλι τα πράγματα από την αρχή. Στην αρχή η επιθυμία είναι επιθυμία εαυτού. Έχει πάντοτε τον άλλο ως σημείο αναφοράς, ενώ ταυτοχρόνως τον αγνοεί. Είναι κάτι που λειτουργεί σαν εσωτερικό κύκλωμα. Ο άλλος είναι το υποκειμενικό πεδίο. Κάποια στιγμή όμως, ο άλλος αρχίζει να φεύγει και τότε το υποκειμενικό σου πεδίο ακρωτηριάζεται, γιατί ξαφνικά ένα μέρος της υποκειμενικότητάς σου βρίσκεται αλλού. Με τον τρόπο αυτό γεννιέται η επιθυμία προς τον άλλο, η οποία είναι, εν τέλει, το αποτέλεσμα δύο αντιθετικών δυνάμεων. Η μια δύναμη είναι το εσωτερικό πάθος, η ανάγκη που έχεις. Εδώ, το ένα κομμάτι επιθυμεί το άλλο. Η άλλη συνίσταται στην έλξη που ασκεί ο άλλος, γιατί ο άλλος σε τραβά προς το μέρος του φεύγοντας από εσένα και είναι ακριβώς εκεί που δημιουργείται ο στρόβιλος της σαγήνης, εκεί όπου γεννιέται ο στρόβιλος αυτός ο οποίος είναι συγκλονιστικός.

Α.Σ.: Είναι λοιπόν η σαγήνη το αποτέλεσμα της πρώτης επαφής με τον άλλο, με το έτερο.

Σ.Θ.: Ναι. Βέβαια. Στο σημείο αυτό αρμόζει να αναφερθούμε στο άνοιγμα του υποκειμένου στη ζωή. Θεωρώ ότι ολόκληρο το άνοιγμα στη ζωή προέρχεται από το στοιχείο μας που θα ονομάζαμε θηλυκό. Το γυναικείο σώμα δεν έχει κενό, δεν αληθεύει αυτό. Το στομάχι είναι κενό, αλλά ο κόλπος δεν είναι κενός, είναι ανοιχτός. Εξάλλου, μια «κατασκευή» ανάλογη εκείνης που ανοίγει το γυναικείο σώμα, ανοίγει στη ζωή και τον άνδρα. Ένας άνδρας που δεν έχει «κόλπο», μεταφορικά μιλώντας, δεν είναι σε θέση να απολαύσει τίποτα γιατί δεν μπορεί να ανοιχθεί. Το γυναικείο ψυχικό σώμα είναι και στα δύο φύλα τρομακτικά σημαντικό και είναι ακριβώς αυτό που μπορεί να τραυματιστεί κατά το άνοιγμα στη ζωή. Γιαυτό λέω ότι την δραματική στιγμή της συνάντησης, το άνοιγμα στη ζωή ξεκινά από το θηλυκό στοιχείο μας, από το πάθος το οποίο διαθέτει το στοιχείο αυτό που σε σπρώχνει από το εσωτερικό σου να αποδεχθείς τον άλλο και να πας προς αυτόν. Αυτό το τελευταίο, το να πηγαίνεις προς κάποιον, είναι το αρσενικό στοιχείο.

Αλλά, δεν θα μπορέσουμε ποτέ να αντιμετωπίσουμε τη δυσκολία του ανοίγματος και της αποδοχής της σαγήνης, αν το θηλυκό μας στοιχείο δεν μπορέσει να σταθεί στον χώρο, όπου από μια αρχική εγγύτητα δημιουργούνται, όπως είναι σε όλους γνωστό, στοιχεία συγγένειας και συνάφειας με ένα άλλο πρόσωπο, που με τη σειρά τους οδηγούν στο να αφηθεί κανείς στη σαγήνη. Το πάθος σε ανοίγει, με αποτέλεσμα, από τους κώδικες της εγγύτητας και της συνάφειας να βρίσκεσαι ενώπιον της διαφοράς και της ετερότητας. Όμως, η λειτουργία αυτή δεν είναι ανώδυνη. Όταν αυτό λειτουργήσει στο εσωτερικό του παιδιού, δημιουργεί πληγές, γιατί είναι αδύνατον να μην υπάρξει πληγή. Ας σημειωθεί ότι άλλο είναι το τραύμα και άλλο η πληγή. Η πληγή είναι χρήσιμη γιατί σου επιτρέπει να μην πέφτεις σαν ακροβάτης που πηδά στο κενό, και επίσης συμβάλλει στο να δημιουργείται αμοιβαιότητα. Στην αρχή της ψυχικής ζωής λειτουργεί μια αμοιβαιότητα την οποία φέρνει στο παιγνίδι η μητέρα κατά τρόπο μονόπλευρο. Στη συνέχεια όμως της ζωής κι αν όλα έχουν πάει καλά, αν έχουμε δηλαδή ενθαρρυνθεί από τη μητέρα, γνωρίζουμε πολύ καλά πού μπορούμε να διακινδυνεύσουμε και πού όχι. Μέχρι πού μπορούμε να παμε. Άλλοτε αυτό λειτουργεί άλλοτε όχι, αλλά δεν μπορούμε να κάνουμε αλλιώς. Το παιγνίδι είναι έτσι, ενέχει

κινδύνους. Εκείνο όμως που μας επιτρέπει εν τέλει να ξέρουμε πού θα πάμε είναι η εμπειρία. Το τραύμα, αντίθετα, είναι κάτι που διακόπτει την λειτουργία αυτή. Το τραύμα στη σαγήνη είναι ένα πολύ μεγάλο κεφάλαιο. Αλλά ας μείνουμε προς το παρόν εδώ,

Α.Σ.: Τελειώνοντας αυτή τη συζήτηση ή μάλλον διακόπτοντάς την εδώ, στο άνοιγμα του ζητήματος των αποτυχιών των διαδικασιών της σαγήνευσης, της προσέγγισης και της συνάντησης εν τέλει με το έτερο, θα ήθελα να σας ευχαριστήσω και τους δύο θερμά για την ανταλλαγή αυτή. Ελπίζω να μπορέσουμε να την συνεχίσουμε από το σημείο αυτό σε επόμενη ευκαιρία.